

De arbeidstijden van middelbare scholieren

De positie van kinderen en jongeren op de arbeidsmarkt is in discussie geraakt door het advies over de nieuwe arbeidstijdenwet dat de Raad voor het Jeugdbeleid in januari uitbracht. Het huidige wettelijke kader is na zeventig jaar uiteraard aan herziening toe. De discussie rond de nieuwe wet dreigt echter vertroebeld te worden. Enkele citaten bewijzen dat er veel vooroordelen bestaan: "Als jongeren 's avonds werken, zitten ze op school te dutten"; "kinderarbeid mag niet onttaarden in een aanvulling op het gezinsinkomen"¹. De Raad voor het Jeugdbeleid betreurt het in zijn advies dat geen onderzoeksgegevens bekend zijn over mogelijke relaties tussen spijbelen, schoolprestaties en (veel) werken naast de schooltijd. Daarmee gaat de Raad er impliciet van uit dat dergelijke relaties aanwezig zijn. De resultaten van verschillende onderzoeken naar jeugdarbeid bieden echter geen houvast voor deze veronderstelling, niet alleen in Nederland maar ook daarbuiten.

Naast een schets van de wijze waarop de jeugdarbeid zich de afgelopen decennia heeft ontwikkeld en een overzicht van de stand van zaken in Nederland, beoogt dit artikel een antwoord te geven op de volgende vragen:

- hoe verhoudt het advies van de Raad zich tot de huidige situatie van werkende middelbare scholieren?;
- zijn er relaties tussen het aantal uren dat gewerkt wordt en spijbelen en schoolprestaties?;
- werken schoolgaande kinderen om het gezinsinkomen aan te vullen?

Naast veel televisiekijken, gewoon op school zitten en andere dagelijkse bezigheden hebben veel middelbare scholieren een min of meer vast baantje. Zowel op doordeweekse dagen als in het weekend wordt op die manier het nodige bijverdiend. Dit verschijnsel doet zich ook in andere westerse landen voor. In de Verenigde Staten heeft ruim 40% van alle high-school sophomores (rond veertien jaar) een baantje, waar zij gemiddeld 12 uur per week mee bezig zijn. Van de high-school seniors werkt ca. 65%. Deze scholieren zijn daar gemiddeld 20 uur per week mee bezig. Ruim 10 procent van alle werkende 16-jarige Amerikaanse scholieren werkt zelfs meer dan 30 uur per week²! Per land verschilt deze situatie sterk. De VS zijn koploper, mede omdat

het onderwijssysteem tamelijk weinig tijd vergt³. Reubens concludeerde dat in het schooljaar 1978-1979 in de VS 68% van de 17-jarige scholieren een baantje had. In Canada bedroeg dit percentage 37, in Zweden 20 en in Japan slechts 2. Nederland scoort relatief hoog: uit onze gegevens blijkt dat in 1984 51% van de 17-jarige middelbare scholieren 1 of meer uur per (school)week werk verricht tegen betaling.

De Raad voor het Jeugdbeleid heeft in zijn advies rekening gehouden met de verschillen tussen 13 t/m 15 jarigen (die in principe volledig leerplichtig zijn) en 16 en 17-jarigen, die slechts gedeeltelijk leerplichtig zijn. Voor de eerste groep maximeert de Raad het aantal weken vakantiewerk tot 5 per jaar. Gedurende schoolweken mag maximaal 8 uur gewerkt worden. De 16- en 17-jarigen worden in het advies waar mogelijk gelijkgesteld met volwassenen. In principe mag een 17-jarige dan 40 tot 45 uur per week werken. In het advies wordt geen uitspraak gedaan over het aantal uren dat 16- en 17-jarige 'full-time scholieren' mogen werken.

Ontwikkeling

Voor 1940 was jeugdarbeid bijna exclusief voorbehouden aan kinderen uit de lagere sociale klassen⁴. Na de tweede wereldoorlog valt een aanzienlijke verschuiving te constateren ten faveure van de kinderen uit de hogere sociale milieus. In de VS verdringen zij daarmee de zwarte jongeren. Uitgesplitst naar opleidingsniveau van de hoofdkostwinner in het gezin, treffen we in Nederland minder verschillen aan tussen scholieren met en zonder wekelijks baantje. Anders ligt het als we een uitsplitsing maken naar beroepssoort van de hoofdkostwinner en het hebben van een baantje. Het valt daarbij vooral op dat kinderen van zelfstandigen vaker een bijbaantje hebben (55%), en dat minder scholieren werken uit gezinnen waarbij de kostwinner geen beroep heeft of tot het lager personeel behoort: 42%. Bij kinderen van hoger personeel is dit 48%.

De toeneming in de naoorlogse periode van het aantal werkers onder Nederlandse middelbare scholieren heeft te maken met veranderingen in de relatie tussen ouders en kinderen, een gro-

Tabel 1. Verdeling van de uren vrije tijd van scholieren

Tv/video	35%
Muziek luisteren	31%
Lezen	15%
Werken	7%
Sport	3%
Uitgaan	2%
Visite	2%
Kerk	1%
Overig	3%

Bron: Scholierenonderzoek 1984.

tere onderwijsdeelname en het ontstaan van een specifieke jeugdcultuur.

Na de tweede wereldoorlog hebben zich grote veranderingen voltrokken binnen de gezinssituatie. De gezinnen zijn kleiner geworden en veel huishoudelijke taken zijn geheel of gedeeltelijk gemechaniseerd en geautomatiseerd. Dit heeft geleid tot een aanzienlijke daling van het aantal uren dat aan huishoudelijke activiteit besteed hoeft te worden. Ook in pedagogisch opzicht is veel veranderd. Jongeren van nu zijn zelfstandiger en mondiger; sommige onderzoekers wijzen op een wijziging van de machtsstructuur binnen het gezin: van bevelsstructuur naar onderhandelingsstructuur.

Vanaf de jaren vijftig is de deelname van niet-leerplichtigen aan het volledig dagonderwijs gegroeid. Het aantal lesuren op scholen voor voortgezet, lager en middelbaar beroepsonderwijs is echter gedaald. Aan de ene kant zien we dus een schaarser wordend arbeidsmarktpotentieel van jeugdigen tussen de 16 en 19 jaar, terwijl aan de andere kant deze bevolkingsgroep beschikking krijgt over meer vrije tijd. Tabel 1 geeft een beeld van de gemiddelde tijdsbesteding van middelbare scholieren nu. De televisie slokt een aanzienlijk percentage van de beschikbare vrije tijd op. De tijd die scholieren aan betaalde werkzaamheden kwijt zijn vormt slechts een klein deel van het

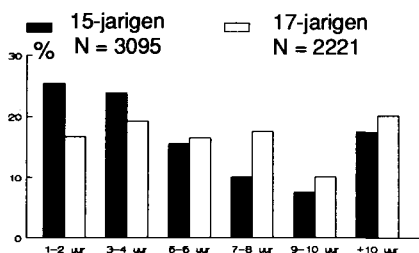
1. Ontleend aan de berichtgeving in *NRC Handelsblad*, *Trouw* en *de Volkskrant* naar aanleiding van het voorstel van de Raad voor het Jeugdbeleid, januari 1990.

2. E. Greenberger en L. Steinberg, *When teenagers work*, New York, 1986.

3. De Amerikaanse high-school scholier zou slechts 1 uur per week besteden aan huiswerk. Zie B.G. Reubens, J.A.C. Harrison, K. Rupp, *The youth labor force 1955-1975: a cross national analysis*, New Haven, 1981. De Nederlandse scholier besteedt per week gemiddeld 11 uur aan zijn/haar huiswerk.

4. In Nederland is geen systematisch onderzoek gedaan naar trends in de omvang van kinderarbeid. In de VS steeg tussen 1940 en 1970 het aantal werkende 16-jarige jongens van 4% naar 27%. Bij de meisjes steeg dit aantal van 1% naar 16%. Sinds 1970 is het aantal werkende scholieren nog eens dramatisch gestegen.

Figuur. Werktijd van 15- en 17-jarigen

Bron: Scholierenonderzoek 1984

totale tijdsbudget. Als scholieren werken lijkt dit voornamelijk ten koste te gaan van het aantal uren dat aan slapen, eten enzovoort, wordt besteed.

In de omgeving van jongeren zelf hebben belangrijke veranderingen plaatsgevonden. Er is sprake van een aparte jeugdcultuur. Massamedia en commercie haken daar voortdurend op in. Het hebben van een baantje verruimt de financiële mogelijkheden aanzienlijk: een ochtendblad bezorgen levert een 15-jarige netto ongeveer 220 gulden per maand op. In 1984 verdienden alle middelbare scholieren die een baantje hadden gemiddeld netto 128 gulden per maand. Er is echter veel variatie: het loon is uiteraard afhankelijk van het aantal uren dat aan werken wordt besteed. Gemiddeld bedroeg het uurloon in 1984 ruim f 5,-. Hierbij dient aangetekend dat meisjes gemiddeld ruim tachtig cent per uur minder verdienen dan jongens⁵.

Omvang

Neve en Renooy hebben in hun verkennende studie naar de omvang van de kinderarbeid aangetoond dat driekwart van alle 13 t/m 17-jarigen in 1987 meer dan 4 dagen gewerkt had⁶. Hun gegevens hebben vooral betrekking op de schooljeugd. In het schooljaar 1984/1985 enquêteerden wij ruim 12.000 middelbare scholieren naar onder meer hun inkomsten, uitgaven en tijdsbesteding. Daarin is onderscheid gemaakt tussen werkzaamheden die tijdens normale schoolweken plaatsvinden en het werk dat gedaan wordt in de vakanties. Tabel 2 geeft per schooltype een indruk van de percentages schoolgaande jongens en meisjes die meer dan 1 uur per week betaalde werkzaamheden verrichten. Vooral leerlingen van het lager en middelbaar beroepsonderwijs blijken bijbaantjes te hebben, terwijl over de hele linie meer jongens dan meisjes deze bron van inkomsten hebben.

Juist het door-de-weekse werk is interessant in de discussie rond de nieuwe arbeidstijdenwet, hoewel Neve en

Tabel 2. Percentage scholieren dat wekelijks een of meer uren betaalde arbeid verricht, naar schooltype en geslacht

	Meisjes	Jongens
Lbo	41%	55%
Mbo	54%	60%
MAVO	39%	52%
HAVO	39%	41%
VWO	41%	45%

N = 12.444.

Renooy bij het vakantiewerk ook tamelijk veel overtredingen van de nu geldende regels constateerden. Voor 13 t/m 15-jarigen geldt op dit moment een algemeen arbeidsverbod. Lichte hulpwerk in landbouw, winkels en in eigen familiesfeer is toegestaan. In zijn advies pleit de Raad voor het Jeugdbeleid voor versoepeling van deze uit 1919 stammende regeling. Weliswaar is er een algemeen arbeidsverbod voor deze leeftijdscategorie, maar er zijn uitzonderingen: 13- tot 15-jarigen mogen per jaar maximaal 5 weken werken, waarvan 3 weken aaneensluitend. In die periode mag dan 8 uur per dag gewerkt worden. Op deze wijze wordt dus de omvang van het vakantiewerk ingeperkt. Gedurende schoolweken mag deze leeftijdsgroep maximaal 8 uur per week werken. De werkzaamheden moeten binnen het eigen leefmilieu plaatsvinden en mogen geen industrieel of procesmatig karakter hebben. Als dit advies wordt overgenomen, zal de arbeidsinspectie heel wat werk moeten verzetten, want in het schooljaar 1984/1985 verrichtte 42% van alle 15-jarige scholieren wekelijks arbeid. Van hen werkte 17,4% meer dan 10 uur per week, ofwel 7% van alle 15-jarigen in Nederland. 35% van alle 15-jarigen werkte in 1984 in de schoolvakanties. We beschikken niet over gegevens die iets zeggen over het aantal weken dat aaneensluitend dit vakantiewerk is verricht, maar weten wel dat 9,5% van de 15-jarige vakantiewerkers meer dan 5 weken per jaar werkt.

Bij de 17-jarigen werkte 51% tijdens de normale schoolweek. Hiervan werkte 20% meer dan 10 uur. Uit de figuren voor het aantal wekelijks gewerkte uren leren we dat met het ouder worden het aantal uren aanzienlijk toeneemt. Het vakantiewerk is in deze leeftijdsgroep flink in trek: 58% had in 1984 1 of meer weken gewerkt. 21,3% van de werkers had meer dan 6 weken gewerkt. 8,3% van deze 17-jarige vakantiewerkers had zelfs meer dan 10 weken gewerkt. De verwachting is, dat in het huidige schooljaar deze percentages nog hoger uitvallen, zowel door het aantrekken van de conjunctuur als door een wat soepeler houding van ouders en scholen. Gegevens over de omvang en aard

van de werkzaamheden van dit jaar hopen wij binnenkort te kunnen publiceren.

Spijbelen

Lijdt het schoolwerk niet op de een of andere manier onder al die arbeidsactiviteit? Nog afgezien van de vraag op werken voor de prestaties op school nu zoveel slechter is dan bij voorbeeld veel tv kijken, is niet duidelijk hoe school, ouders en scholieren omgaan met het verschijnsel. Neve en Renooy concludeerden dat veel leraren en ouders deze manier van het opdoen van arbeidservaring alleen maar toejuichen. Argumenten als "ze leren ook eens wat werken is" of "zo leren ze het geld beter waarderen" worden door alle betrokkenen frequent gebruikt. Amerikaanse onderzoekers wijzen op veel voordelen: werkende scholieren komen bij voorbeeld veel sneller aan hun eerste baan.

Tegelijkertijd valt ook kritiek te beluisteren. Greenberger en Steinberg hebben onderzocht in hoeverre het naast school uitgeoefende werk van invloed is op de sociale en psychologische ontwikkeling van adolescenten⁷. Zij stelden vast dat werk en school voortdurend conflicteren in plaats van elkaar aanvullen. Daarnaast draagt het werk dat jongeren verrichten niet of nauwelijks bij aan het zelfstandiger worden of tot een grotere sociale verantwoordelijkheid. Dit is het gevolg van de kwaliteit van de jongerenbaantjes. Ook Neve en Renooy rapporteerden dat veel jongeren eigenlijk een hekel aan hun baantje hebben.

De Raad vraagt zich in het advies af in hoeverre de baantjes een negatieve invloed hebben op schoolprestaties. De tot onze beschikking staande gegevens zijn op dit punt ontoereikend. Als we kijken naar wat de jongeren in 1984 van hun eigen schoolprestaties vonden, zien we geen verschillen tussen scholieren met of zonder (door-de-weeks) baantje. We constateerden geen noemenswaardige samenhang tussen het aantal uren spijbelen en het aantal uren dat door-de-weeks wordt gewerkt ($r = 0,04$; $p = 0,001$). De causaliteit is echter onduidelijk: spijbelen de noeste werkers nu meer, of is het zo dat notoire spijbelaars meer werken? Naar verwachting kunnen de gegevens uit het nieuwe onderzoek hieromtrent helderheid verschaffen.

5. A.J.M. Hagenaars en R. de Zwart, Betaalde en onbetaalde arbeid van de vijftienjarigen van nu, *Sociaal Maandblad Arbeid*, 1987, blz. 396-407.

6. Neve en Renooy, Kinder- en jeugdarbeid in Nederland, *ESB*, 16 november 1988, blz. 1076.

7. E. Greenberger en L. Steinberg, op.cit., 1986.

Gezinsinkomen

Indirect vullen de inkomsten van schoolgaande jongeren het gezinsbudget aan. Wij becijferen dit additionele inkomen op ongeveer 4,5% van het netto gezinsinkomen⁸. Als jongeren hun verdiende geld aan de ouders moeten afdragen, zou dat een indicatie kunnen zijn voor de manier waarop in gezinnen over die extra inkomsten wordt gedacht. Wij hebben dit onderzocht door de groep scholieren die wekelijks vijf of meer uur werkt apart te nemen (ongeveer 27% van alle scholieren). Slechts 17% zegt iets (dat wil zeggen tussen de 1 en 10%) van de verdiensten aan de ouders af te dragen, 83% draagt nooit iets af. In 'natura' afdragen komt waarschijnlijk nauwelijks voor: bijna 70% van de werkers beslist geheel zelfstandig wat er met de verdiensten gebeurt. De overigen beslissen samen met de ouders wat van het geld gekocht gaat worden. Vergeleken met scholieren die zo af en toe eens een betaald klusje hebben, komt het iets vaker voor dat een deel van de verdiensten moet worden afdragen. Via een regressievergelijking is bekeken in hoeverre achtergrondgegevens samenhangen met de hoogte van deze afdracht. Daaruit blijkt dat vooral scholieren van lbo en mavo het geld gedeeltelijk moeten afdragen. Dat is, ceteris paribus, ook het geval bij scholieren uit grotere gezinnen en uit gezinnen met lagere inkomens en scholieren uit gezinnen waarbij beide partners een betaalde baan hebben. Leeftijd en geslacht van de respondent lijken niet samen te hangen met de inkomensafdrachten.

Conclusie

Het advies van de Raad voor het Jeugdbeleid voor 13- t/m 15-jarigen houdt een aanzienlijke beperking van de gegroeide praktijk in. Het is de vraag of deze realiteit zich makkelijk laat beugelen, zeker gezien het feit dat ouders, leraren en leerlingen het opdoen van arbeidservaring als zeer positief ervaren. Met betrekking tot 16- en 17-jarigen doet de Raad geen uitspraak over het aantal uur dat full-time scholieren wekelijks mogen werken. Het verdient naar onze mening aanbeveling dit wel te doen, omdat verreweg de meeste 16- en 17-jarigen nog volledig dagonderwijs volgen en meer dan de helft van deze scholieren werkt. De relatie tussen schoolverzuim en het hebben van een baantje is allerm minst duidelijk. Op dit moment worden er twee onderzoeken verricht die naar verwachting hierover duidelijkheid kunnen scheppen⁹. Het percentage kinderen dat het geld

aan ouders moet afdragen is dermate laag, dat alleen in uitzonderingsgevalen sprake is van kinderarbeid in de traditionele zin.

**R. de Zwart
B.M.S. van Praag**

R. de Zwart is als consulent onderwijs verbonden aan het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD). Hij is tevens wetenschappelijk onderzoeker bij het Economisch Instituut van de Erasmus Universiteit Rotterdam. B.M.S. van Praag is hoogleraar Wiskundige Economie aan de Erasmus Uni-

versiteit en tevens lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. De gegevens zijn afkomstig uit het Scholierenonderzoek 1984 (NIBUD, Erasmus Universiteit, Keesings Uitgeversmaatschappij).

---

8. Zie ook: R. de Zwart en B.M.S. van Praag, De inkomsten van middelbare scholieren, *ESB*, 7 juni 1989, blz. 548-551.

9. Op dit moment wordt een tweede Scholierenonderzoek uitgevoerd onder ca. 17.000 leerlingen van het voortgezet onderwijs. Daarnaast start binnenkort een onderzoek naar de fysieke en psychische belasting die het werk voor adolescenten met zich meebrengt.